

Demographic-Migration Processes In Jizzakh Region In The Second Half Of The 20th Century

Murtozayev Matlubkhon

matlubhanmurtazaev@gmail.com

+998915680250

Abstract

This thesis analyzes the demographic and migration processes that occurred in the Jizzakh region in the second half of the 20th century. The main focus is on population growth, migration flows, urbanization, and changes in the national composition. The analysis shows that these processes are directly related to economic and social factors.

Keywords: Migration, cotton farming, demographic situation, Mirzachol, urbanization, development.

Annotatsiya

Mazkur tezisda XX asrning ikkinchi yarmida Jizzax viloyatida yuz bergan demografik va migratsion jarayonlar tahlil qilingan. Aholi sonining o'sishi, migratsiya oqimlari, shaharlashuv va milliy tarkib o'zgarishlari asosiy e'tiborga olingan. Tahlillar ushbu jarayonlarning iqtisodiy va ijtimoiy omillar bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Migratsiya, paxtachilik, demografik ahvol, Mirzacho'l, shaharlashish, o'zlashtirish.

Demografik migratsiya dinamikasi turli xil omillar va asoslarning o'zaro bog'liqligi natijasida shakllanadi. Insonlarning bir hududdan boshqa hududga ko'chishiga turtki beruvchi asosiy omillardan biri iqtisodiy va ijtimoiy sabablardir. Bular orasida ishsizlik, munosib ish o'rinlarini izlash, shuningdek, oliy va o'rta maxsus ta'lim olish kabi maqsadlar alohida ahamiyatga ega. Bundan tashqari, noqulay iqlim sharoitlari, moddiy va madaniy-maishiy turmush darajasidan norozilik, shuningdek, oilaviy sharoitlarning ta'siri kabi omillarni ham keltirib o'tish mumkin.

XX asrning ikkinchi yarmi Jizzax viloyati uchun demografik va migratsion o'zgarishlarga boy bo'ldi, bu jarayonlar Markaziy Osiyoning ko'plab mintaqalariga nisbatan tezroq va qiyinroq kechdi. Viloyatning iqtisodiyoti va jamiyatining rivojlanishi shu davrda aholi sonining ko'payishi va uning harakatlanishi bilan chambarchas bog'liq edi, bu esa mintaqa taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatdi. Sovet davrida amalga oshirilgan markazlashgan migratsiya siyosati bu o'zgarishlarning asosiy omili bo'ldi. Mirzacho'lni o'zlashtirish, yerlarni yaxshilash va paxta ekin maydonlarini kengaytirish uchun Jizzaxga Farg'ona vodiysi, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlaridan ko'plab odamlar ko'chirildi. Birgina misol 1956–1969-yillar oralig'ida Mirzacho'lga doimiy yashash maqsadida 42 ming oila ko'chib kelgan bo'lsa, 1969-yilga kelib, ularning atigi 25 ming nafarigina shu yerda doimiy yashab qoldi. 17 ming oila yoki barcha ko'chib kelganlarning 40,5%i o'zlarining yashash joylariga ko'chib ketishga majbur bo'ldilar¹. Bu ko'chishlar faqat respublika ichida bo'lib qolmay, balki Rossiya, Ukraina, Belarus kabi Sovet Ittifoqining boshqa hududlaridan va koreys millatiga mansub aholining ham ko'chib kelishiga olib keldi. Viloyatga ko'chib o'tganlar asosan agrar sohada, xususan paxtachilikda, mexanizatsiyalashgan guruhlarda va melioratsiya tadbirlarida mehnat qildilar. 1973-yilda Jizzax viloyatining mustaqil ma'muriy birlik sifatida tuzilishi bilan ushbu hududga davlat e'tibori kuchaydi. Katta miqdordagi investitsiyalar yo'naltirildi, sanoat korxonalari barpo etildi, yo'l va turar joy infratuzilmasi kengaytirildi. Bu o'sishga nafaqat tashqi migratsiya, balki tabiiy o'sish – yuqori tug'ilish darajasi ham muhim ta'sir ko'rsatdi. Sog'liqni saqlash sohasidagi yaxshilanishlar

¹ Begimkulov J. Mustaqillik yillarida Jizzax viloyatida aholi migratsiyasi. Mamalakatimizda migratsiya sohasidagi davlat boshqaruvining dolzarb masalalari. Xalqaro konferensiyasi materiallari to'plami. T.: 2020.

va tibbiy xizmatlarning kengayishi o'lim ko'rsatkichini kamaytirdi, tug'ilish esa yuqori darajada qoldi. Yillik tabiiy o'sish 2,5–3% atrofida bo'lib, bu demografik bosimni kuchaytirdi.

Ikkinchi jahon urushi yakunlangach, Mirzacho'l hududidagi ishlov berilmagan yerlarni foydalanishga kiritish maqsadida turli viloyatlardan odamlarni ko'chirish ishlari amalga oshirildi. 1946-yil 2-fevralda Sovet Ittifoqi Xalq Komissarlari Soveti tomonidan qabul qilingan "O'zbekiston SSRda paxtachilikni rivojlantirish tadbirlari to'g'risida"gi muhim hujjatga muvofiq, O'zbekistonda to'rtinchi besh yillik davr mobaynida paxta ishlab chiqarish hajmini 2,5 barobarga oshirish vazifasi belgilandi. Ushbu qarorga binoan, yangi o'zlashtirilgan hududlarga, jumladan, Mirzacho'lga aholini ko'chirish jarayoni yanada jadallashtirildi². Viloyat va tuman komissiyalari uchun ishlab chiqilgan qaror ijrosi rejasida aholi gavjum joylarni aniqlash va ulardan yangi yerlarga odamlarni ko'chirish vazifasi topshirildi. Tasdiqlangan reja doirasida, 1947-yilda tashkil etilayotgan sovxozlarga 1863 kolxozchi oilasi, 1950-1952-yillarda esa 3986 oila ko'chirildi. Mirzacho'lga asosan Farg'ona vodiysi, Samarqand va Jizzax viloyatlarining tog'li hududlarida istiqomat qiluvchi va doimiy ish bilan ta'minlanmagan aholining bir qismi ko'chirildi. Sobiq Ittifoq hukumati belgilangan maqsadlarga erishish uchun moddiy resurslar bilan ta'minlashga katta e'tibor qaratdi³. Jizzax viloyatidagi migratsiya holatlari tarixiy ildizlarga ega. O'tgan asrning o'rtalarida Mirzacho'lning o'zlashtirilishi munosabati bilan respublikaning turli hududlaridan, xususan, qo'shni Samarqand viloyatining Jomboy, Payariq, Bulung'ur, Pstdarg'om tumanlari va Navoiy viloyatining Nurota tumanidan ko'plab odamlar bu yerga ko'chib o'tgan⁴. Jizzax viloyati va unda tashkil etilgan yangi qishloq tumanlarining aholi tarkibi, asosan, migratsiya jarayonlari natijasida vujudga kelgan. Shuningdek, urbanizatsiya jarayonlari ham bu davrda sezilarli darajada jadallashdi. Jizzax shahri, G'allaorol, Do'stlik va boshqa shaharlarda aholi zichligi oshdi, qishloqlardan shaharlarga ko'chish holatlari ko'paydi. 1959-yilda viloyatda shahar aholisining ulushi 18% bo'lgan bo'lsa, 1989-yilda bu ko'rsatkich 34% ga yetdi. Bu ichki migratsiya oqimlarini yuzaga keltirdi va shahar infratuzilmasiga yuklama orttirdi. Ammo bu demografik o'sish va migratsiya harakatlari mintaqada ekologik va ijtimoiy muammolarni ham keltirib chiqardi. Mirzacho'lning o'zlashtirilishi, suv resurslarining cheklanganligi, sho'rlanish va yer tanqisligi viloyatda yashash sharoitini og'irlashtirdi. Uy-joy ta'minoti, ishsizlik va transport infratuzilmasidagi yetishmovchiliklar migratsiya oqibatlarini yanada murakkablashtirdi.

Jizzax viloyati O'zbekiston Respublikasining ma'muriy tuzilishida muhim ahamiyatga ega bo'lib, o'tgan asrning ikkinchi yarmida sezilarli demografik transformatsiyalarni va migratsiya dinamikasini boshidan kechirgan regionlardan hisoblanadi. 1973-yilda Jizzax viloyatining tashkil etilishi bilan ushbu territoriyada populatsiya soni, tuzilishi va dislokatsiyasi bo'yicha sifatli hamda sonli modifikatsiyalar ro'y berdi. Mazkur intervalda iqtisodiy taraqqiyot, g'o'za plantatsiyalarining ekspansiyasi, irrigatsiya choralari, urbanizatsiya va harbiy-industrial infratuzilmaning vujudga kelishi kabi faktorlar viloyatda aholi migratsiyasi va o'rnatilishining kompleks ko'rinishini shakllantirdi. Sovet davrida amalga oshirilgan markazlashgan migratsiya siyosati, ayniqsa 1960-1980 yillarda, Jizzax viloyatiga Farg'ona vodiysi, Qashqadaryo, Toshkent viloyatlari va boshqa sovet respublikalaridan aholi ko'chib kelishiga turtki bo'ldi. Ushbu jarayonlar hududda demografik yuksalishga, tabiiy resurslardan foydalanishning oshishiga, shuningdek, shahar va qishloqlarda ijtimoiy-iqtisodiy infratuzilmaning paydo bo'lishiga olib keldi. Bundan tashqari, migratsiya oqimlari natijasida viloyatning etnik tarkibida muhim o'zgarishlar ro'y berdi. Ushbu mavzuning dolzarbligi shundaki, XX asrning ikkinchi yarmining demografik va migratsion o'zgarishlari bugungi Jizzax viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida, aholi zichligi va taqsimlanishida, shahar va qishloq infratuzilmasining

² Rasulbek DAVLETOV. 1946–1980-yillarda Mirzacho'l hududidagi migratsion jarayonlar. Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations Special Issue – 11 (2021) / ISSN 2181-1415

³ Tursunov S. Qishloq aholisini uy-joy va maishiy sharoitlarini yaxshilash muammolari. T.: 1994.13

⁴ Солиев А. Ўзбекистон иқтисодий ва ижтимоий географияси. – Тошкент: Университет, 2014. – 143 б.

shakllanishida va ekologik vaziyatda o'z aksini topgan. Shuning uchun bu tarixiy jarayonlarni ilmiy asosda o'rganish, ularning ijtimoiy sabablari va natijalarini tahlil qilish nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Ushbu tadqiqot XX asrning ikkinchi yarmida Jizzax viloyatida sodir bo'lgan demografik dinamika, tashqi va ichki migratsiya oqimlari, ularning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy ta'sirini har tomonlama o'rganishga qaratilgan. Bu O'zbekiston tarixidagi muhim bosqichlardan biri - viloyatlarning demografik evolyutsiyasi va aholi harakatining tarixiy xaritasini aniqlashga yordam beradi.

Ushbu tarixiy jarayonlarni o'rganish viloyatdagi demografik muhitning shakllanish qonuniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi. Shuningdek, bunday o'rganish natijalari bugungi kunda hududiy rivojlanish rejalari, shaharsozlik va infratuzilma siyosatini belgilashda, aholiga ijtimoiy xizmat ko'rsatish tizimlarini takomillashtirishda asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bu esa demografik barqarorlik va ijtimoiy-iqtisodiy farovonlikni ta'minlash yo'lida muhim qadamdir. Umuman olganda, XX asrning ikkinchi yarmida Jizzax viloyatidagi demografik-migratsion jarayonlar tarixiy jarayonlar, davlat siyosati, iqtisodiy ehtiyojlar, tabiiy sharoitlar va xalqaro migratsiya oqimlari ta'sirida shakllanib, hudud taraqqiyotida muhim iz qoldirgan murakkab va ko'p qirrali hodisa bo'lgan.

Foydalanigan adabiyotlar:

- Rasulbek DAVLETOV. 1946–1980-yillarda Mirzacho'l hududidagi migratsion jarayonlar. Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations Special Issue – 11 (2021) / ISSN 2181-1415
- Tursunov S. Qishloq aholisini uy-joy va maishiy sharoitlarini yaxshilash muammolari. T.: 1994.13
- Солиев А. Ўзбекистон иқтисодий ва ижтимоий географияси. – Тошкент: Университет, 2014. – 143 б.
- Begimkulov J. Mustaqillik yillarida Jizzax viloyatida aholi migratsiyasi. Mamalakatimizda migratsiya sohasidagi davlat boshqaruvining dolzarb masalalari. Xalqaro konferensiyasi materiallari to'plami. T.: 2020.